

Przemysław Śleszyński

Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. Stanisława Leszczyckiego PAN,
ul. Twarda 51/55, 00-818 Warszawa; e-mail: psleszyn@twarda.pan.pl;
ORCID: 0000-0002-1369-6129

Damian Mazurek

Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. Stanisława Leszczyckiego PAN,
ul. Twarda 51/55, 00-818 Warszawa; e-mail: d.mazurek@twarda.pan.pl;
ORCID: 0000-0003-1056-1752

**OBSZARY STRATEGICZNEJ INTERWENCJI, PROBLEMOWE
I FUNKCJONALNE W DOKUMENTACH STRATEGICZNYCH
SZCZEBŁA KRAJOWEGO I WOJEWÓDZKIEGO**

Streszczenie: Celem artykułu jest przestrzenna i tematyczna identyfikacja tzw. obszarów specjalnych w dokumentach strategicznych i planistycznych szczebla krajowego i regionalnego, a następnie ilościowa i jakościowa charakterystyka wydziałów przestrzennych (składających się z gmin zaklasyfikowanych do poszczególnych obszarów specjalnych). Analizie poddano dokumenty szczebla krajowego, ponadregionalnego i regionalnego, tj. 10 strategii ogólnokrajowych (w tym 7 branżowych), 5 strategii ponadregionalnych oraz po 16 strategii wojewódzkich i planów zagospodarowania przestrzennego województw. Wszystkie obszary specjalne zwektoryzowano lub przyporządkowano do odpowiednich gmin, dzięki czemu możliwe było szczegółowe zbadanie m.in. liczby występujących w nich obszarów specjalnych. Analiza dowiodła silnego przeregulowania planowania strategicznego (w jednej z gmin zidentyfikowano występowanie 87 różnych kategorii obszarów specjalnych szczebla krajowego lub wojewódzkiego). Niniejszy artykuł poszerza wątki badane w projekcie realizowanym w latach 2015–2016 w Instytucie Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN dla Ministerstwa Rozwoju pt. „Zidentyfikowanie obszarów strategicznej interwencji państwa, w tym obszarów problemowych” (Śleszyński i in. 2017a, 2017b).

Słowa kluczowe: obszary strategicznej interwencji (OSI), obszary problemowe, obszary funkcjonalne, polityka przestrzenna, polityka regionalna, planowanie strategiczne, terytorializacja polityki rozwoju.

**STRATEGIC INTERVENTION, PROBLEM AND FUNCTIONAL AREAS
IN NATIONAL AND REGIONAL STRATEGIC DOCUMENTS**

Abstract: The aim of the article is to identify in spatial and thematic terms the so-called special areas in strategic and planning documents at the national and regional levels, and a quantitative and qualitative description of spatial delimitations (comprising the communes categorised in particular special areas). The analysis included documents at the national, supra-regional and regional levels, i.e. 10 country-wide strategies (including 7 industry-specific strategies), 5 supra-regional strategies and 16 regional strategies and voivodeship spatial development plans. All the special areas were vectorised or assigned to the relevant municipalities, and then such issues as the number of special areas within them were examined. The analysis demonstrated significant over-regulation of

strategic planning (in one of the communes 87 different categories of special areas at the national or regional level were identified). This article expands the issues examined in the project carried out in 2015-2016 at the Institute of Geography and Spatial Organisation PAS for the Ministry of Development, entitled "Identification of the state intervention strategic areas, including problem areas" (Śleszyński et al. 2017a, 2017b).

Keywords: strategic intervention areas (Polish: OSI), problem areas, functional areas, spatial policy, regional policy, strategic planning, territorialisation of development policy.

Wprowadzenie

Współczesne procesy rozwoju społeczno-gospodarczego niejednokrotnie charakteryzują się tendencją do powiększania różnic przestrzennych i regionalnych. Dlatego też jednym z najważniejszych celów polityki spójności Unii Europejskiej jest ograniczanie dywergencji różnego typu, przejawiających się zwłaszcza w społeczeństwie i gospodarce, takich jak np. polaryzacja przestrzenna, pogłębianie nierówności społecznych. Zgodnie z zapisami traktatu lizbońskiego równoprawnym trzecim wymiarem spójności (oprócz ekonomicznej i społecznej) jest spójność terytorialna. Oznacza to, że podmiotem interwencji musi być określone terytorium. Stąd też bierze się rosnąca rola „regionalizacji” i „terytorializacji” polityki rozwojowej (Churski 2011; Jewtuchowicz 2016; Szlachta 2018; Fedorov, Mikhaylov 2019), przekraczająca już granice państw i regionów nawet o bardzo odmiennych systemach politycznych (Kolosov, Więckowski 2018). Jednym z narzędzi polityki spójności jest zatem identyfikacja i wyznaczenie przestrzenne (delimitacja) obszarów, wobec których konieczne jest prowadzenie specjalnej, zazwyczaj zindywidualizowanej polityki rozwoju.

W Polsce powyższe podejście znalazło odzwierciedlenie w postaci wyodrębnienia się następujących konstrukcji przedmiotowych jako przedmiotu terytorializacji polityki rozwoju: obszarów funkcjonalnych (OF), obszarów strategicznej interwencji (OSI) i obszarów problemowych (OP). Formułuje się dla nich specjalne narzędzia prorozwojowe, m.in. zachęty finansowe, odpowiednio dobraną politykę inwestycyjną, specjalne strumienie inwestowania itp. Wydzielenie takich obszarów pozwala także na terytorializację i integrację horyzontalną polityk rozwojowych państwa.

Równocześnie polityka rozwoju jest prowadzona, jak każda sformalizowana z założenia działalność publiczna, na podstawie normatywnych aktów prawnych. W Polsce są to przede wszystkim:

- ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. 2003 Nr 80, poz. 717 z późn. zm.), w której wymienia się obszary funkcjonalne o znaczeniu ponadregionalnym, regionalnym i lokalnym, w tym wśród tych pierwszych miejski obszar funkcjonalny ośrodka wojewódzkiego, wiejski obszar funkcjonalny, przygraniczny obszar funkcjonalny oraz obszar funkcjonalny szczególnego zjawiska w skali makroregionalnej (górski, Żuławy, przygraniczny obszar funkcjonalny);

- ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz.U. z 2009 r. Nr 84, poz. 712, z późn. zm.), w której wymienia się obszar funkcjonalny, strategicznej interwencji państwa i problemowy;
- ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji (Dz.U. 2015, poz. 1777), w której wprost artykułuje się potrzebę wyznaczania obszarów problemowych w „starym” rozumieniu ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym w postaci obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji.

Ponadto odniesienia do obszarów specjalnych zawierają ustawy samorządowe (zwłaszcza ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa; Dz.U. 1998 Nr 91, poz. 576), metropolitalna (Dz.U. 2015, poz. 1890) oraz o programach operacyjnych (Dz.U. 2014, poz. 1146).

Terminologia obszarów specjalnych

Współcześnie opracowywane dokumenty strategiczne identyfikują różne kategorie obszarów specjalnych, wśród których najważniejszą rolę odgrywają obszary funkcjonalne, obszary strategicznej interwencji i obszary problemowe. Są one przy tym różnie definiowane i klasyfikowane, co wprowadza poważne trudności interpretacyjne.

Pojęcie strategicznej interwencji, związanej z realizacją celów omówionej w poprzednim rozdziale polityki regionalnej, łączy się z problemem aktywizacji społeczno-gospodarczej. Odnosi się ono do bardzo wielu zakresów dotyczących zarządzania i organizacji w kontekście prowadzenia polityki rozwoju, m.in. technik i metod działania, modelowania procesowego, restrukturyzacji sektorów gospodarki, wsparcia regionów, podmiotów itp. Strategiczna interwencja *sensu largo* to każde niestandardowe (tj. niemieszczące się w bieżącej działalności) działanie publiczne zlokalizowane terytorialnie. W tym kontekście K. Gasidło (2011) wymienia np. takie instrumenty, jak strefa aktywności gospodarczej, park przemysłowy, park technologiczny, park naukowo-badawczy, specjalna strefa ekonomiczna, (akademicki) inkubator przedsiębiorczości, klastr przemysłowy i pseudoklastr.

Zagadnienie strategicznej interwencji wiąże się też nierozzerwalnie z fundamentalnym dylematem polityki regionalnej, polegającym na rozdziale celów i tym samym strumieni finansowania. Dotyczy to wyboru między wspieraniem już rozwiniętych i zainwestowanych obszarów, aby były jeszcze bardziej efektywne, konkurencyjne itd., a wyrównywaniem szans rozwojowych w celu równoważenia poziomu życia, zachowania spójności, walorów środowiskowych itd. Jest to dylemat dotychczas nierozwiązany, nie tylko w Polsce (Gorzelać 2008), gdyż u jego podłoża leżą fundamentalne kwestie polityczno-ideologiczne związane z redystrybucją dochodu narodowego.

Obszary Strategicznej Interwencji są definiowane w *Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego* jako „terytoria, które dla pełnego wykorzystania ich potencjałów rozwojowych wymagają zewnętrznej interwencji”. Takie podejście do OSI jest też przyjęte powszechnie w wojewódzkich strategiach rozwoju. Jego pierwowzorem była definicja zawarta w opracowaniu *Identyfikacja i delimitacja*

obszarów problemowych i strategicznej interwencji w Polsce. Wnioski z analiz (IBS 2009), w którym sformułowano ją w sposób następujący: „obszary problemowe/obszary strategicznej interwencji to obszary wyodrębnione terytorialnie i dziedzinowo, które niedostatecznie wykorzystują swoje zasoby istotne z perspektywy rozwoju kraju i napotykać istotne bariery rozwojowe. Obszary te, w celu uzyskania optymalnej ścieżki rozwoju, wymagają adresowanej, ze względu na swoją specyfikę, strategicznej interwencji polityki państwa z poszanowaniem zasady subsydiarności”.

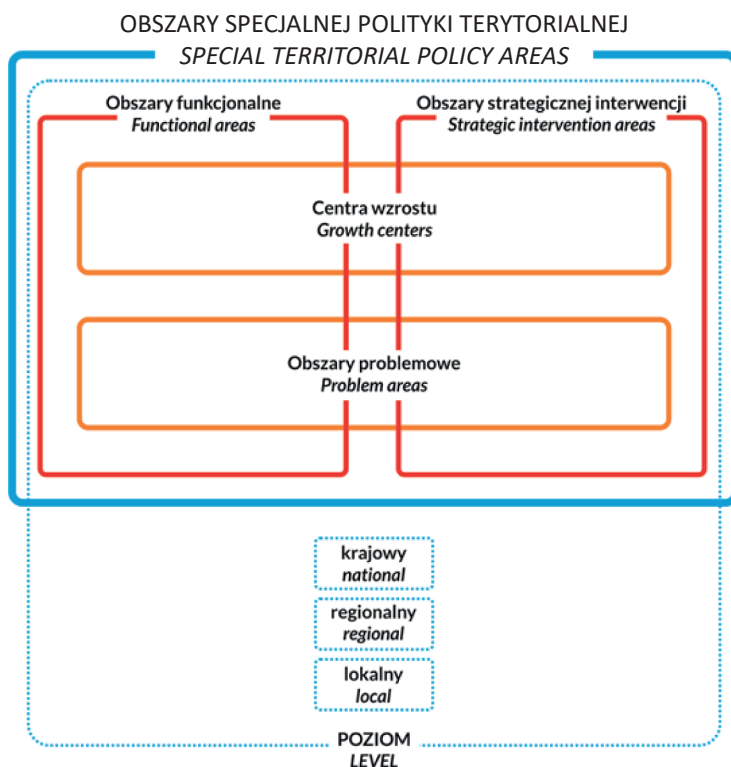
Generalnie zbyt słabe zdefiniowanie w dokumentach rządowych pojęć dotyczących obszarów specjalnych, takich jak OSI, OP i OF, spowodowało późniejsze kłopoty interpretacyjne, związane z implementacją idei planowania funkcjonalnego. W opinii części ekspertów, biorących udział w konsultacjach na temat praktycznego wdrażania obszarów specjalnych, problem ten może dowodzić niskiej sprawności instytucjonalnej polskiej administracji (Marks-Bielska i in. 2017; Spasowska-Czarny 2017; Kubiak 2018).

Najbogatszy zasób terminologiczny dotyczy obszarów problemowych. Pojęcie to pojawiło się najpierw w Stanach Zjednoczonych (Hoover 1948), a następnie zaimplementowano je w Europie Zachodniej. W Polsce badania obszarów problemowych rozpoczęto również w latach 70. ubiegłego wieku, a momentem zwrotnym było opracowanie przez Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN *Diagnozy stanu gospodarki przestrzennej Polski* (Kukliński 1983). Jednak pewnych przesłanek można doszukiwać się w znacznie wcześniejszych pracach i delimitacjach Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN (do 1973 r. Instytut Geografii PAN). Klasycznym opracowaniem pozostaje tutaj studium aktywizacji małych miast (Dziewoński i in. 1957), a ponadto istotne są prace dotyczące pobudzania rozwoju na tzw. Ziemiach Odzyskanych oraz koncepcje umiarkowanej policentrycznej koncentracji w celu równoważenia obszarów peryferyjnych (Dziewoński, Malisz 1978). Nowsze opracowania poświęcone były delimitacji obszarów problemowych zarówno w skali lokalnej, regionalnej, jak i krajowej. Należy w tym miejscu wymienić zwłaszcza prace J. Bańskiego (1999a, 2002, 2004), A. Rosnera z zespołem (2002) oraz A. Rosnera i M. Stanny (2016), dotyczące obszarów wiejskich i rolniczych, a także G. Węclawowicza i in. (2006), które obejmowały badania w skali całego kraju. Analizy obszarów problemowych w skali lokalnej prowadzili m.in. H. Zaniewska i in. (2010) oraz P. Śleszyński (2010). Ostatnio brany pod uwagę zagadnieniem są delimitacje i klasyfikacje dla wybranych kategorii miast (Śleszyński 2017).

Obszary problemowe są w literaturze nazywane też konfliktowymi, depresyjnymi, peryferyjnymi, trudnymi, upośledzonymi, opóźnionymi w rozwoju (nie-dorozwoju), obszarami zagrożeń bądź rezerw produkcyjnych lub po prostu słabiej rozwiniętymi (Zagożdżon 1988; Szlachta 1984; Ciok 1991; Bański 1999b; Rosner 2002; Śleszyński i in. 2017a). Istnieje też silna tradycja wiązania obszarów problemowych z peryferyjnym położeniem, rozumianym jako duże oddalenie przestrzenno-czasowe od dużych miast, centrum kraju, centrów rozwoju gospodarczego itp. (Rykiel 1991; Wójcik 2011).

Na uwagę zasługuje też pojęcie obszarów funkcjonalnych. Zgodnie z *Koncepcją Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030* (2011) obszar funkcjonalny to wyodrębniony obszar o wspólnych uwarunkowaniach geograficznych, terytorialnych i społeczno-gospodarczych, charakteryzujący się systemem powiązań funkcjonalnych oraz jednolitymi celami rozwoju, zapewniającymi efektywne wykorzystanie jego przestrzeni. KPZK 2030 dzieli obszary funkcjonalne na kilka podstawowych kategorii: miejskie, wiejskie, szczególnego zjawiska w skali makroregionalnej, obszary kształtowania potencjału rozwojowego i obszary wymagające rozwoju nowych funkcji przy użyciu instrumentów właściwych polityce regionalnej. Są one poddane głębszemu podziałowi, włącznie z kryteriami delimitacji (np. miejskie obszary funkcjonalne: Śleszyński 2013).

Współwystępowanie w polskiej polityce regionalnej kilku typów obszarów, charakteryzujących się podobnymi konotacjami i cechami odnoszącymi się często do terytoriów o podobnym zasięgu, wprowadza zamęt, który wymaga uporządkowania. Próbę taką podjęto w opracowaniu P. Śleszyńskiego i in. (2017a), w którym zaproponowano Obszary Specjalnej Polityki Terytorialnej (OSPT) oraz ich klasyfikację z uwagi na stan (możliwości) rozwoju i charakter polityki, tj. na centra wzrostu i obszary problemowe oraz obszary funkcjonalne i strategicznej interwencji (ryc. 1).

Ryc. 1. Model koncepcyjny obszarów specjalnych

Źródło: Śleszyński i in. 2017a.

- W opracowaniu tym obszary specjalne zdefiniowano w następujący sposób:
- OSPT (Obszary Specjalnej Polityki Terytorialnej) – terytoria zawierające wiele jednostek administracyjno-terytorialnych (gmin, powiatów, województw) lub ich części, dla których z uzasadnionych powodów potrzebne jest prowadzenie skoordynowanej i spójnej polityki rozwoju;
 - OF (obszary funkcjonalne) – terytoria charakteryzujące się silnymi powiązaniem społeczno-ekonomicznymi o charakterze węzłowym lub sieciowym, które kształtują spójną, trwałą i samopodtrzymującą się strukturę przyrodniczą i (lub) społeczno-gospodarczą;
 - OSI (obszary strategicznej interwencji) – terytoria wymagające wsparcia zewnętrznego w celu wzmocnienia wewnętrznego potencjału rozwoju lub zapobiegania negatywnym procesom przyrodniczym i (lub) społeczno-gospodarczym, w tym:
 - OP (obszary problemowe) – terytoria o niekorzystnych cechach i procesach społeczno-ekonomicznych i (lub) przyrodniczych, wymagające interwencji zewnętrznych;
 - OW (obszary wzrostu) – terytoria o charakterze obszarów funkcjonalnych – aktualnie istniejących lub możliwych do wykreowania, odznaczające się właściwościami przyrodniczymi lub społeczno-ekonomicznymi szczególnie korzystnymi dla rozwoju.

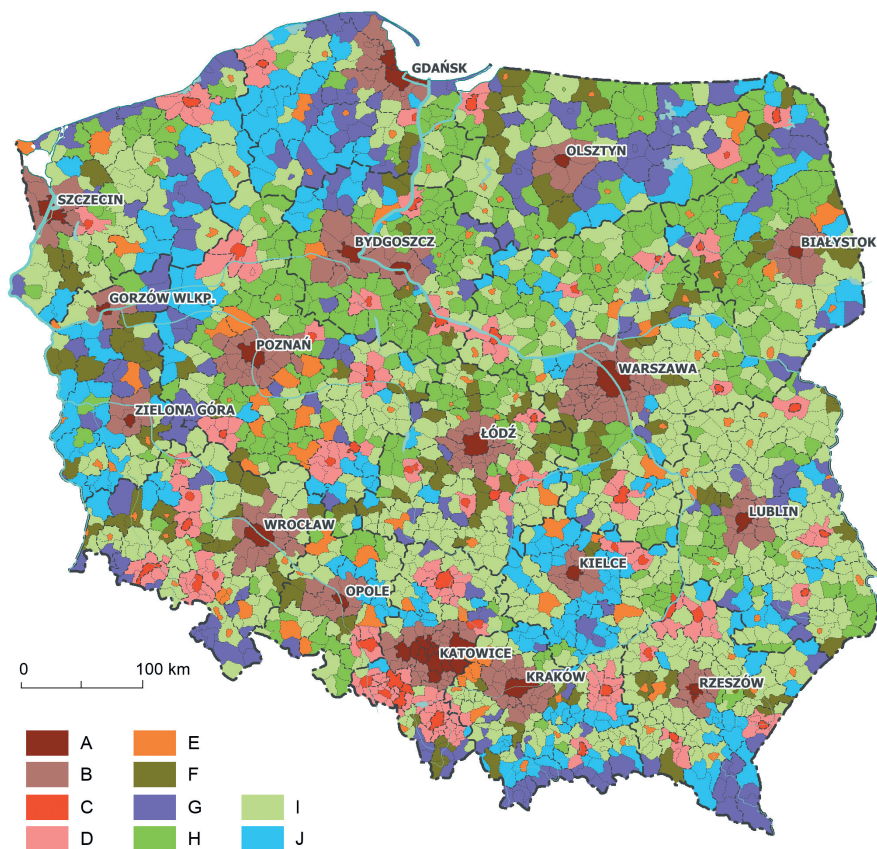
Materiały źródłowe i metody badań

Obszary specjalne zostały wyznaczone w dokumentach strategicznych na dwóch szczeblach administracyjnych – krajowym i wojewódzkim. Dokonano analizy dokumentów strategicznych na obu szczeblach, a więc zbadano:

- 14 strategii szczebla krajowego, w tym 10 strategii branżowych oraz 3 strategie ponadregionalne,
- 16 strategii rozwoju województw,
- 16 planów zagospodarowania przestrzennego województw (pzipw).

Powyższe dokumenty stanowiły podstawowe źródło danych o obszarach specjalnych. Na potrzeby analizy tych obszarów dokonano wektoryzacji (tj. cyfrowej digitalizacji do formatu GIS, umożliwiającego analizy przestrzenne) ich granic. Badanie podzielono na trzy zasadnicze części, poświęcając poszczególnym rodzajom dokumentów strategicznych oddzielne rozdziały (dla dokumentów krajowych, strategii wojewódzkich oraz pzipw).

Pierwszym etapem badania była analiza liczby wydzieleń obszarów specjalnych w gminach, co zostało zaprezentowane na mapach. Następnie dokonano syntetycznej analizy liczby wydzieleń według województw dla każdego rodzaju dokumentu strategicznego osobno oraz zbadano udziały powierzchni obszarów specjalnych w poszczególnych regionach, co stanowi udział procentowy „powierzchni problemowej” w danym województwie. Badanie liczby wydzieleń i powierzchni OSI, OP i OF jest rozwinięciem analizy zaprezentowanej przez Śleszyńskiego i in. (2017a).

Ryc. 2. Klasyfikacja funkcjonalna gmin Polski

Źródło: Śleszyński, Komornicki 2016.

Legenda:

A – rdzenie miejskich obszarów funkcjonalnych stolic województw/*cores of urban functional areas of voivodeship capitals*; B – strefy zewnętrzne miejskich obszarów funkcjonalnych stolic województw/*external zones of functional urban areas of voivodeships' capitals*; C – rdzenie miejskich obszarów funkcjonalnych miast subregionalnych/*cores of urban functional areas of subregional cities*; D – strefy zewnętrzne miejskich obszarów funkcjonalnych miast subregionalnych/*external zones of urban functional areas of subregional cities*; E – miasta-ośrodki wielofunkcyjne/*multifunctional cities*; F – gminy z rozwiniętą funkcją transportową/*communes with developed transport function*; G – gminy o innych rozwiniętych funkcjach pozarolniczych (turystyka oraz funkcje wielkopowierzchniowe, w tym przemysł wydobywczy)/*communes with other developed non-agricultural functions (tourism and large-area functions, including mining industry)*; H – gminy z intensywnie rozwiniętą funkcją rolniczą/*communes with an intensively developed agricultural function*; I – gminy z umiarkowanie rozwiniętą funkcją rolniczą/*communes with a moderately developed agricultural function*; J – gminy ekstensywnie zagospodarowane (funkcje leśne, ochrony przyrody)/*extensively developed communes (forest functions, nature protection)*.

Ostatnim etapem badania obszarów specjalnych było oszacowanie liczby wydziałów i udziałów powierzchni na obszarach funkcjonalnych według delimitacji Śleszyńskiego i Komornickiego (2016) typów gmin na potrzeby monitoringu planowania przestrzennego (ryc. 2). W tym celu wykonano następujące czynności:

1. Wyznaczono granice poszczególnych typów funkcjonalnych dla każdego z województw, łącząc gminy o tym samym typie w jeden obiekt.
2. Obliczono powierzchnie poszczególnych typów dla każdego z województw.
3. Podzielono obszary specjalne wyznaczone w dokumentach krajowych i ponadregionalnych według granic województw i obliczono ich powierzchnie.
4. Dokonano analizy liczby i udziałów powierzchni obszarów specjalnych w poszczególnych typach funkcjonalnych dla każdego z województw.

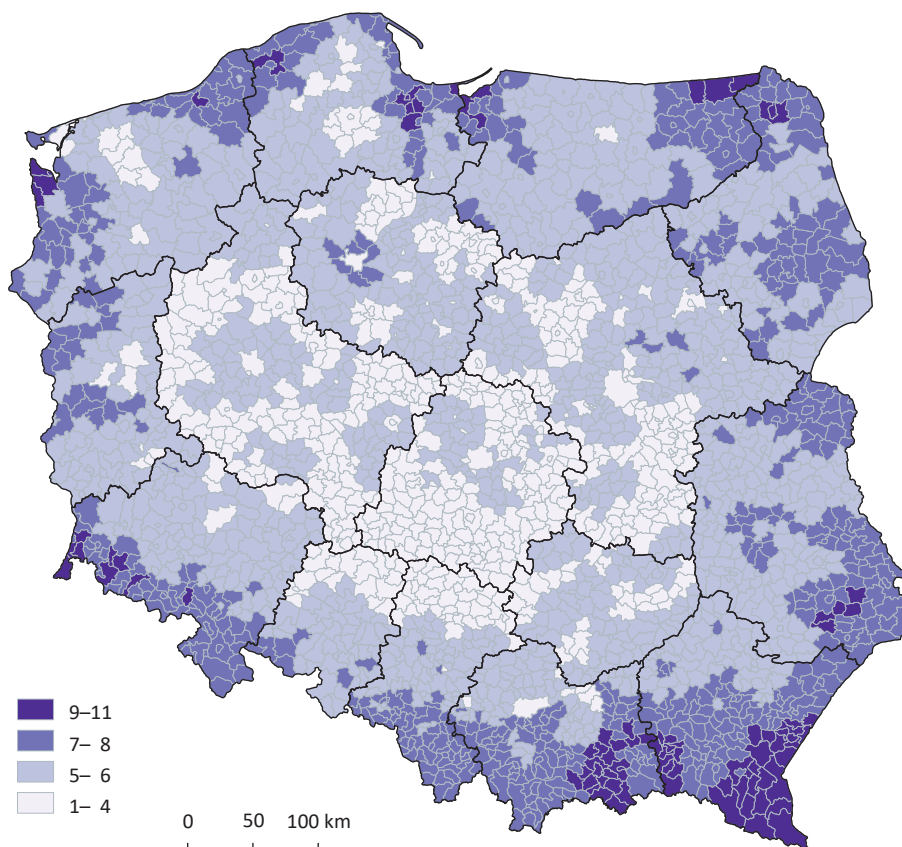
Analiza liczby wydzielen obszarów specjalnych (problemowych) oraz udziałów powierzchni problemowej w poszczególnych typach funkcjonalnych pozwoliła wyznaczyć obszary priorytetowe w poszczególnych województwach, stanowi ponadto element oceny rozwoju (niedorozwoju) obszarów o określonych funkcjach. Badanie umożliwiło określenie, które obszary o danej funkcji są bardziej problemowe. Do analiz wykorzystano oprogramowanie Quantum GIS (QGIS). Wyniki zostały zaprezentowane na wykresach.

Analiza dokumentów krajowych

W całym kraju w dokumentach szczebla centralnego łącznie wydzielono 32 kategorie obszarów specjalnych (OF, OSI, OP). Na ryc. 3 przedstawiono liczbę kategorii obszarów specjalnych znajdujących się na terenie poszczególnych gmin. Zdecydowana większość samorządów na swym terenie ma 5–6 kategorii obszarów, a rekordowy wynik wynosi 11. Najwięcej wydzielen odnotowano na obszarach peryferyjnych, zarówno w północnej, południowej, zachodniej, jak i wschodniej części kraju, a więc oddalonych najdalej od centrum. Dodatkowo odznaczają się obszary wokół kilku miast, np. Lublina, Bydgoszczy oraz – w mniejszym stopniu – Poznania, Łodzi, Torunia i innych miast o znaczeniu regionalnym. Najmniejsza liczba kategorii obszarów specjalnych została wyznaczona w Polsce centralnej, w rejonie wschodnim Pobrzeża Szczecińskiego oraz w gminach Pojezierza Kaszubskiego.

Struktura i liczba obszarów specjalnych została przedstawiona na ryc. 4. W krajowych i ponadregionalnych dokumentach strategicznych wyznaczono maksymalnie po 25 kategorii obszarów w województwie pomorskim i warmińsko-mazurskim. Struktura rodzajów tych obszarów prezentuje się podobnie w każdym z województw (największe różnice występują w liczbie OSI), a więc najwięcej wyznaczono kolejno: OF, OSI i OP. Według dokumentów krajowych i ponadregionalnych najmniej obszarów specjalnych występuje w województwie lubuskim. Najmniejszą liczbą OSI cechuje się województwo kujawsko-pomorskie, OP – małopolskie, opolskie, podkarpackie, podlaskie, śląskie, świętokrzyskie i warmińsko-mazurskie, OF – lubuskie.

Analizie poddano również powierzchnię obszarów specjalnych w poszczególnych województwach. Obliczono więc udział powierzchni każdego z obszarów w powierzchni województwa. Na wykresie (ryc. 5) zaprezentowano liczbę wydzielen według poszczególnych klas udziałów powierzchni obszaru specjalnego w powierzchni regionu. Trzy obszary specjalne pokrywają 100% powierzchni w województwie lubelskim oraz podkarpackim. W województwie pomorskim,

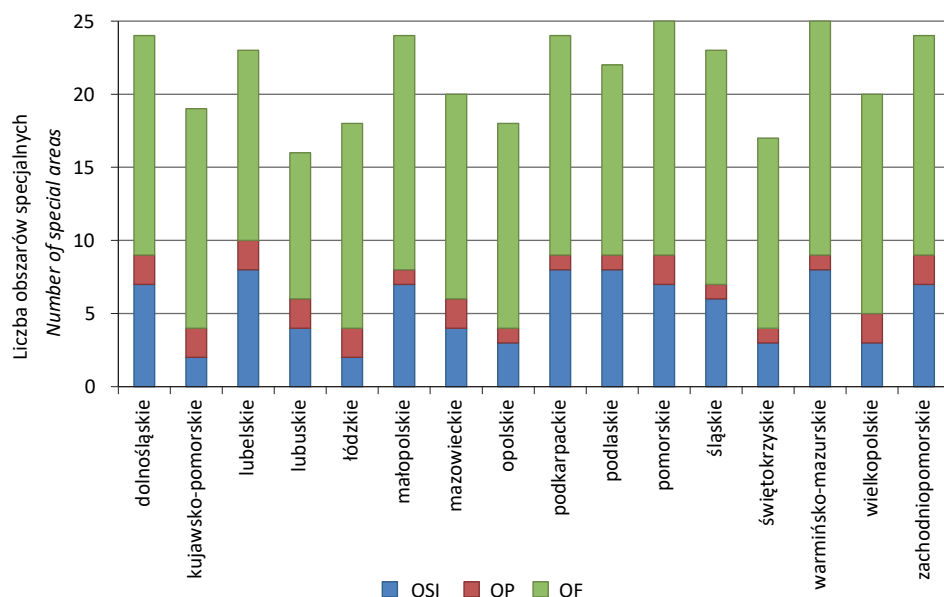

Ryc. 3. Liczba rodzajów obszarów specjalnych wyróżnionych w analizowanych dokumentach krajowych

Źródło: opracowanie własne.

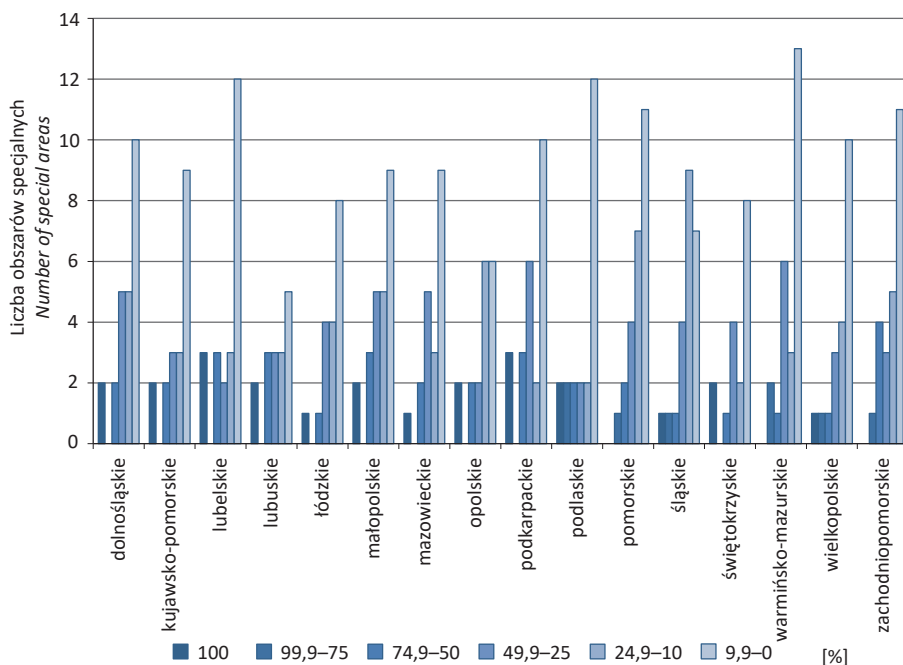
warmińsko-mazurskim i zachodniopomorskim takich obszarów specjalnych nie ma. W przypadku pozostałych województw są to jeden lub dwa obszary, które obejmują całe województwo. Niemniej jednak największej kategorii obszarów pokrywa region w maksymalnie 9,9%, co dotyczy się wydzielen obszarów funkcjonalnych lub małych jednostek przestrzennych borykających się z problemami społeczno-gospodarczymi, funkcjonalnymi lub środowiskowymi.

Analiza obszarów specjalnych wyznaczonych w dokumentach strategicznych na szczeblu krajowym wykazała wysokie zróżnicowanie ich liczby zależnie od typu funkcjonalnego i województwa (ryc. 6). Zauważalna jest prawidłowość, zgodnie z którą stosunkowo dużą liczbę obszarów specjalnych wyznaczono w obrębie obszarów z umiarkowanie rozwiniętą funkcją rolniczą (typ I) w każdym z regionów. W województwie lubuskim, podkarpackim, pomorskim i świętokrzyskim obszary specjalne dominują w obrębie terenów zagospodarowanych ekstenywnie (typ J). Rdzenie miejskich obszarów funkcjonalnych stolic województw

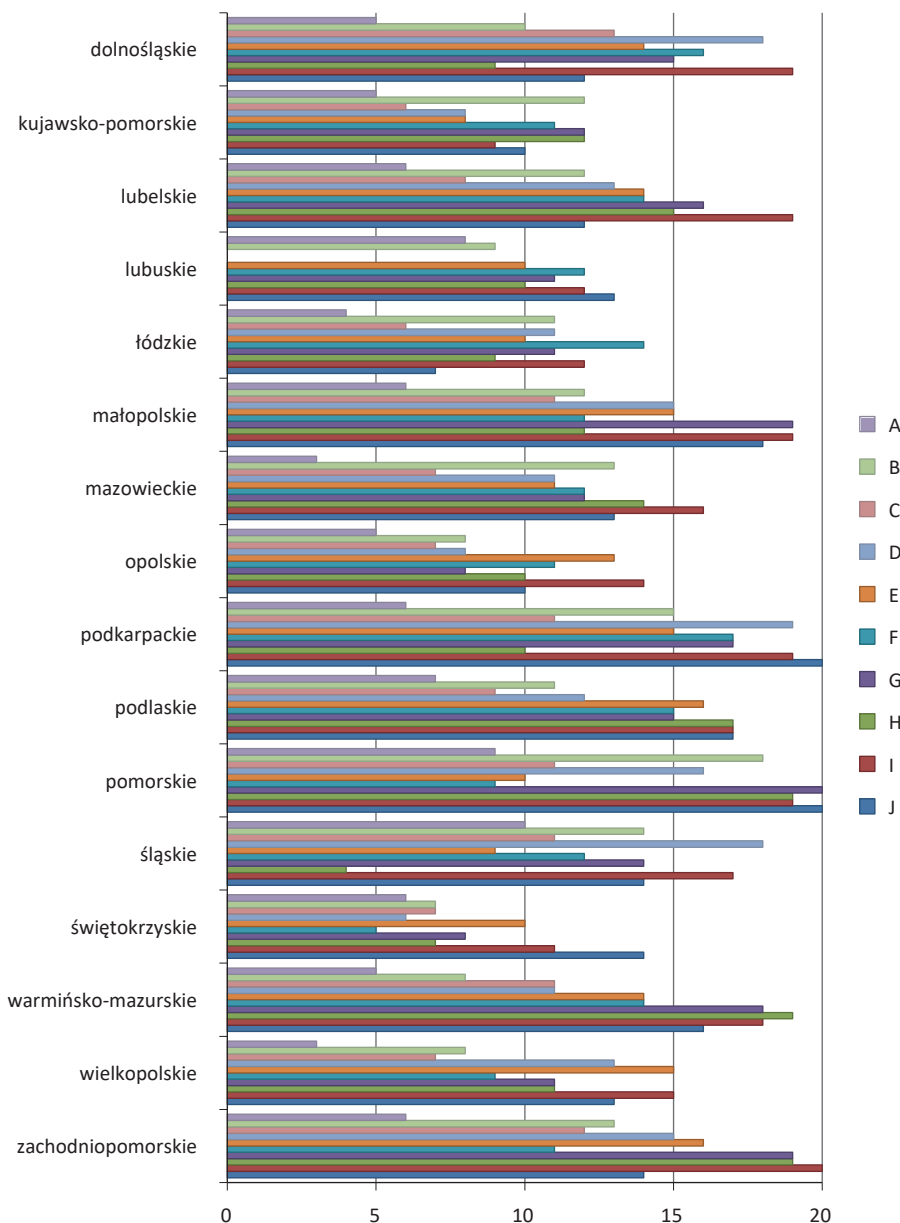
Ryc. 4. Liczba OSI, OP i OF według województw na podstawie krajowych dokumentów strategicznych

Źródło: opracowanie własne.

Ryc. 5. Liczba obszarów specjalnych w krajowych dokumentach strategicznych według pokrycia obszaru województwa

Źródło: opracowanie własne.

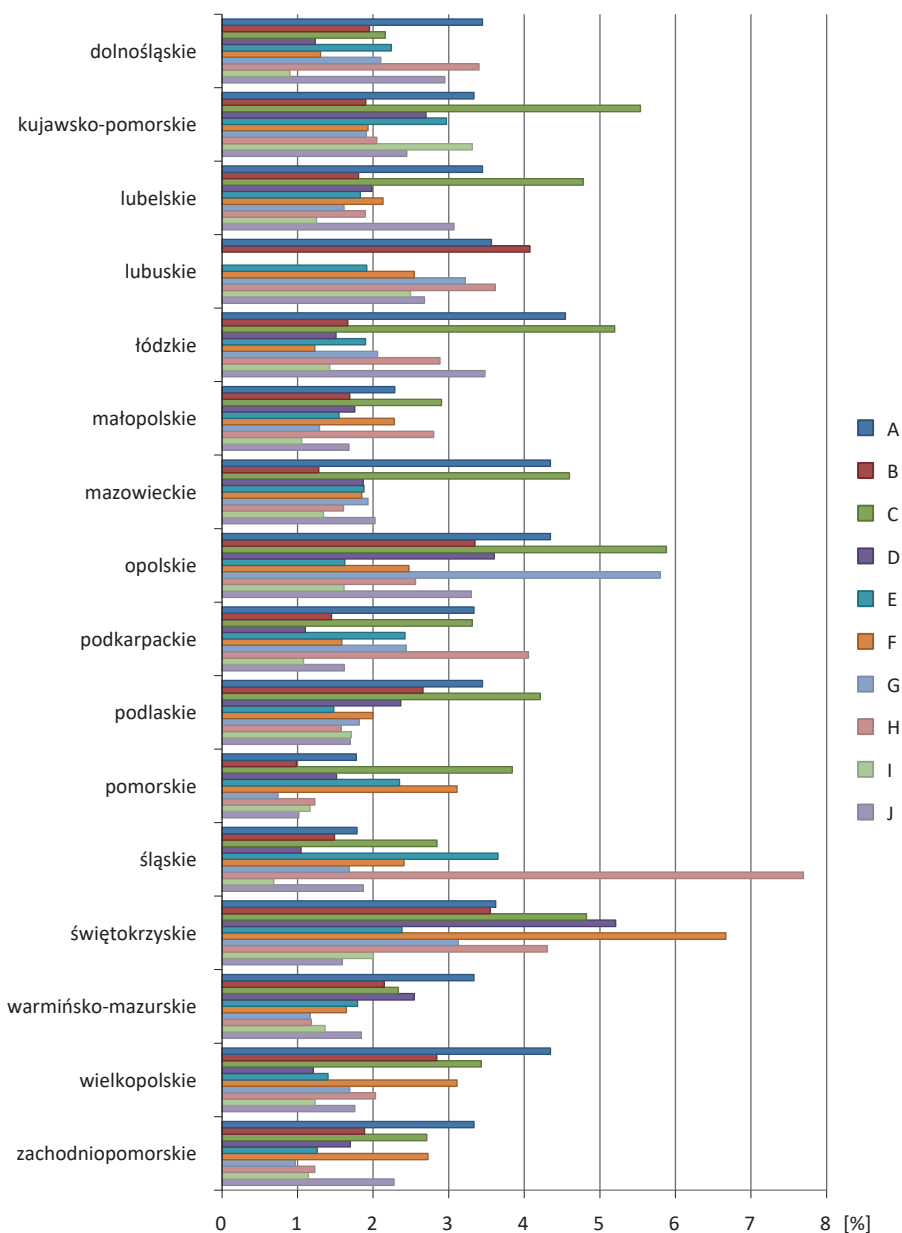

Ryc. 6. Liczba obszarów specjalnych według krajowych dokumentów strategicznych w poszczególnych typach funkcjonalnych

Źródło: opracowanie własne.

(typ A) charakteryzują się niewielką liczbą wydzielen obszarów OSI, OP i OF (ryc. 6), lecz udział powierzchniowy tych obszarów w tym typie funkcjonalnym jest dość wysoki (ryc. 7). Pod tym względem wyróżniają się gminy z intensywnie rozwiniętą funkcją rolniczą (typ H) w województwie śląskim, których przeciętne

pokrycie OSI, OP, OF wynosi prawie 8%. W pozostałych regionach udział obszarów specjalnych na terenach o tej funkcji jest również stosunkowo wysoki, podobnie jak w typie funkcjonalnym F (gminy z rozwiniętą funkcją transportową).

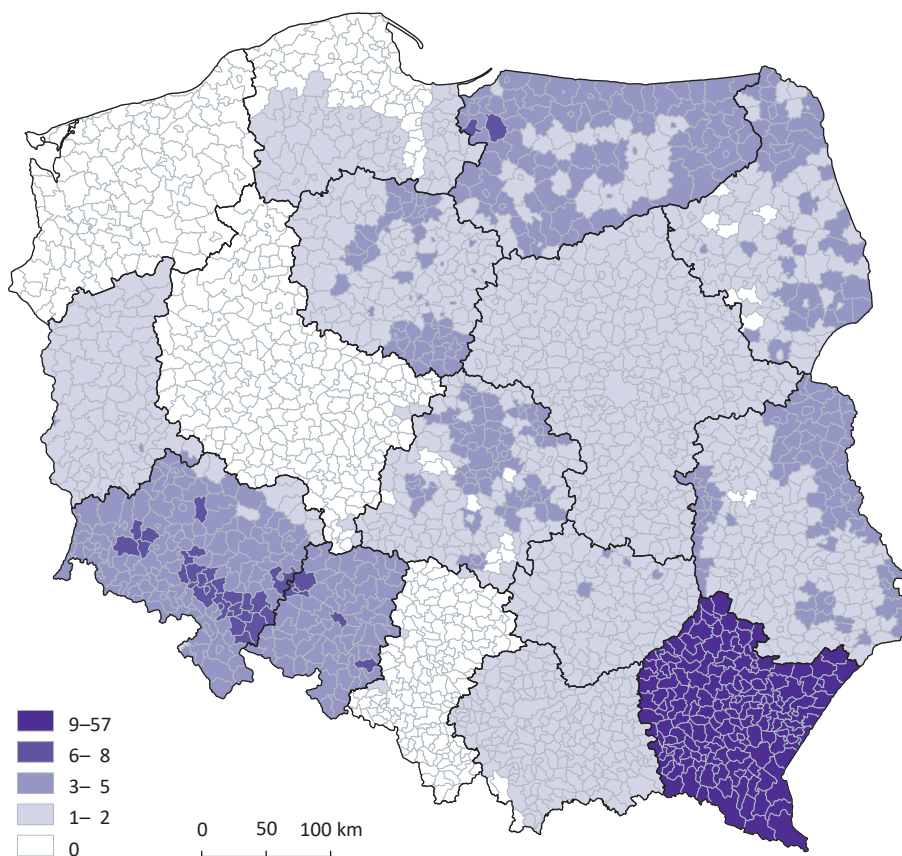

Ryc. 7. Przeciętny udział obszarów specjalnych (wszystkich w województwie) według krajowych dokumentów strategicznych w powierzchni typu funkcjonalnego

Źródło: opracowanie własne.

Analiza strategii rozwoju województw

W całym kraju w analizowanych strategiach województw łącznie wydzielono 138 indywidualnych kategorii obszarów specjalnych (OF, OSI, OP). Na ryc. 8 przedstawiono analizę gmin według liczby tych kategorii, znajdujących się na terenie danej gminy. Zdecydowana większość samorządów na swym terenie ma 1–5 kategorii obszarów, a rekordowy wynik wynosi aż 57 (podkarpackie).

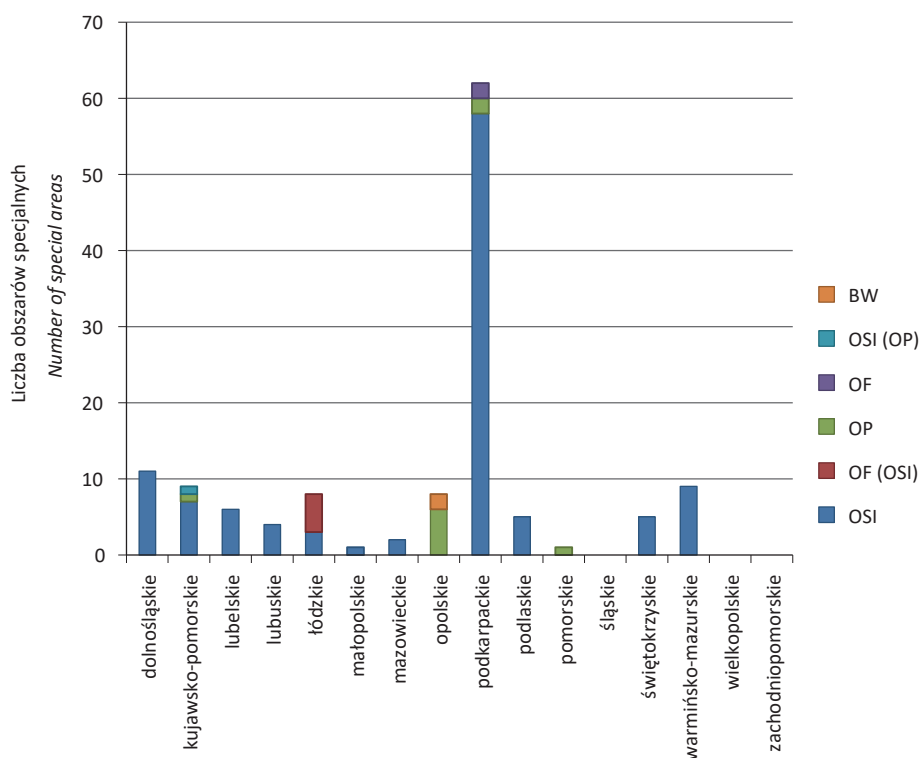

Ryc. 8. Liczba rodzajów obszarów specjalnych wyróżnionych w strategiach rozwoju województw

Źródło: opracowanie własne.

Na podstawie analizy dokumentów strategii rozwoju województw można wyróżnić kilka kategorii obszarów specjalnych: obszary strategicznej interwencji (OSI), obszary funkcjonalne (OF), obszary problemowe (OP) oraz bieguny wzrostu (BW). Poza tym występują obszary, które zakwalifikowano do dwóch kategorii – w województwie kujawsko-pomorskim (OSI i OP) oraz w województwie łódzkim (OF i OSI). Łącznie najwięcej kategorii obszarów specjalnych zidentyfikowano w województwie podkarpackim (ponad 60). Dla porównania

drugim województwem o największej liczbie obszarów specjalnych jest dolnośląskie – 11 wydzielen. Wyniki zaprezentowano na ryc. 9. W kilku przypadkach poszczególne OSI bądź OP/OF wskazane w dokumentach wojewódzkich wynikają bezpośrednio z obszarów wyznaczonych w dokumentach na szczeblu krajowym bądź stanowią ich uszczegółowienie. Tak jest np. w przypadku województwa lubuskiego, dla którego OSI definiuje się za KSRR 2010–2020, podobnie jak w strategii dla województwa mazowieckiego oraz świętokrzyskiego (Śleszyński i in. 2017a). Nie oznacza to jednak, że na szczeblu regionalnym poszczególne obszary specjalne są komplementarne wobec tych wyznaczonych w dokumentach krajowych. W zdecydowanej większości przypadków poszczególne delimitacje odpowiadają celom strategicznym samorządów, które często uwzględniają wiele, niekiedy niekoniecznie priorytetowych aspektów z zakresu polityki przestrzennej. Przyjmowane są ponadto różne definicje OSI, OF i OP, co powoduje niespójność dokumentów regionalnych, jak również brak konsekwencji w delimitacji obszarów na poziomie województw oraz poziomie kraju. Chaos wywołany brakiem spójnych metod delimitacji powoduje, że ocena komplementarności poszczególnych wydzielen na różnych szczeblach jest znacznie utrudniona. Zasadniczo taka analiza nie miałaby większego sensu, ponieważ obszary

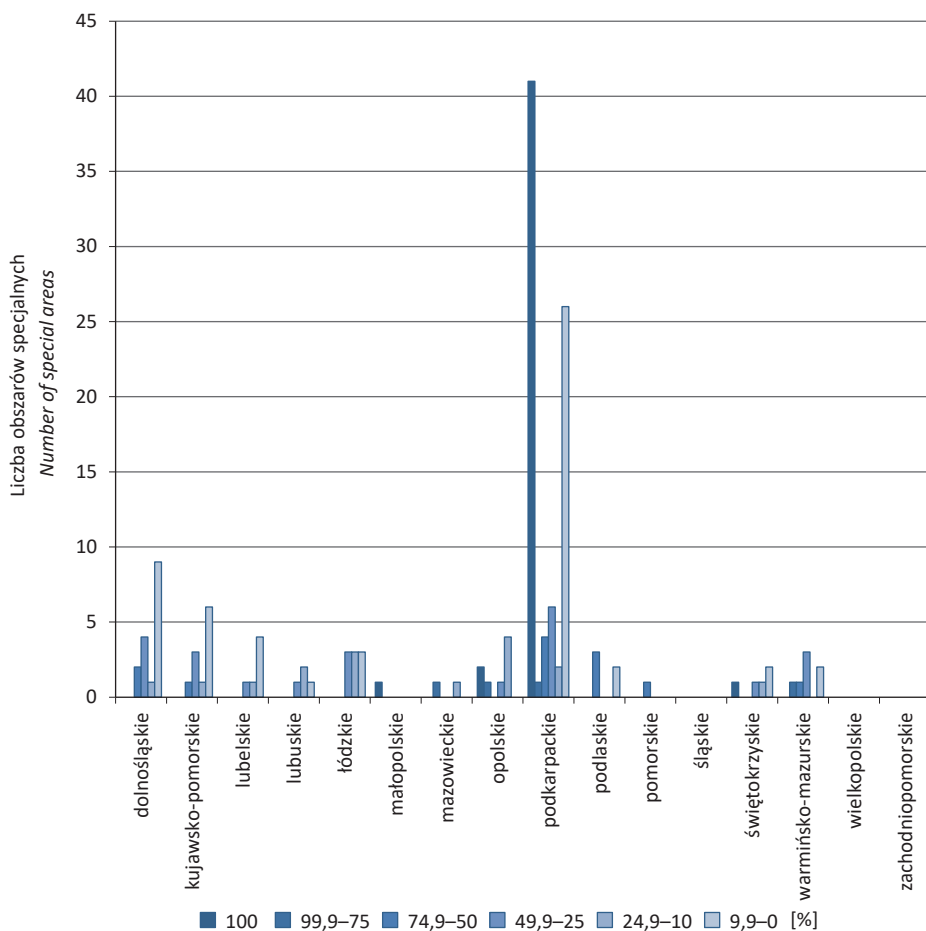

Ryc. 9. Liczba OSI, OP i OF według województw – dane z dokumentów strategii rozwoju województw

Źródło: opracowanie własne.

specjalne w dokumentach regionalnych to różne byty wydzielone na podstawie niejednorodnych założeń i kryteriów oraz na podstawie różnych definicji.

Pod względem udziału powierzchni obszarów specjalnych w obszarze poszczególnych województw ponownie wyróżnia się województwo podkarpackie. Co ciekawe, około połowy obszarów specjalnych pokrywa cały obszar województwa. Stuprocentowy udział powierzchni odnotowano również w kilku kategoriach obszarów w województwach małopolskim, opolskim i świętokrzyskim. Tak duże rozbieżności świadczą o zdecydowanie odmiennym podejściu do delimitacji obszarów wymagających interwencji. Dane zaprezentowano na ryc. 10.

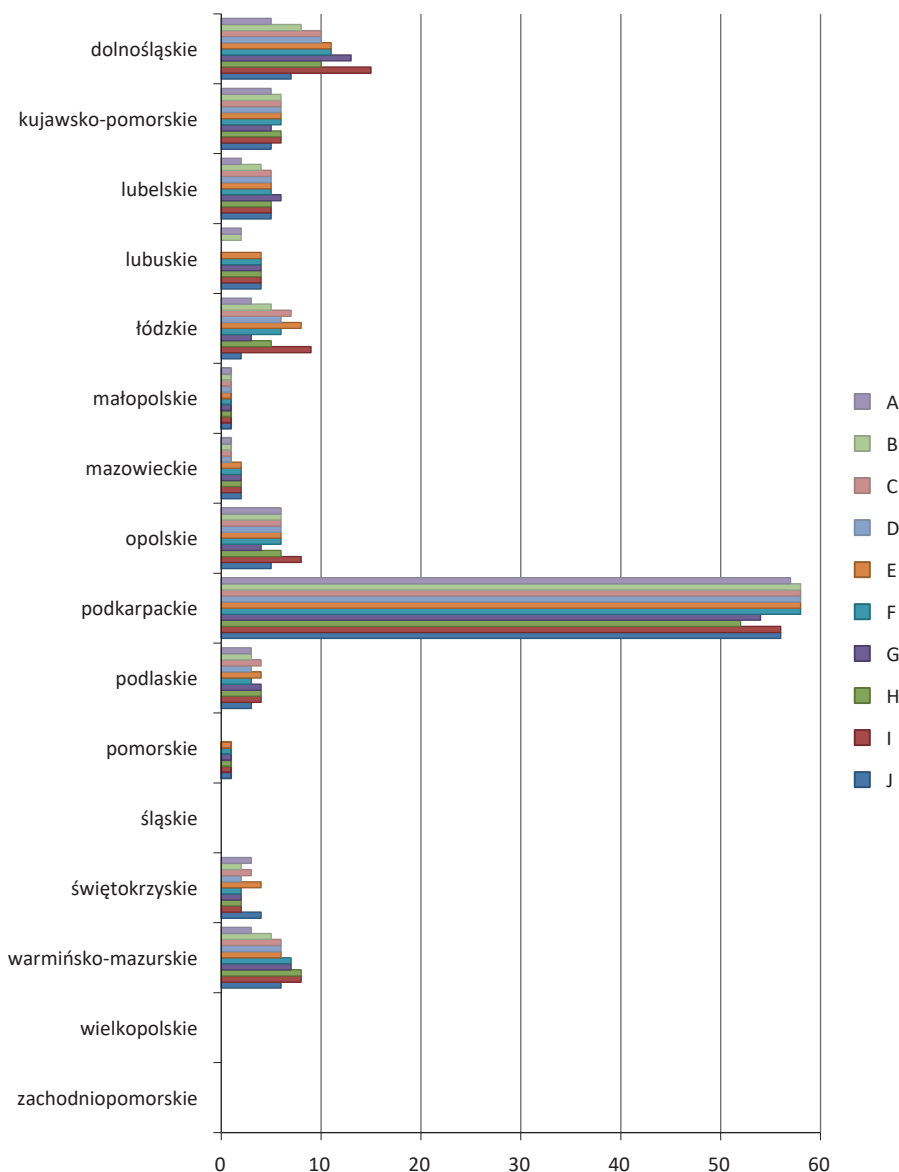

Ryc. 10. Liczba obszarów specjalnych w strategiach rozwoju województw według pokrycia obszaru województwa

Źródło: opracowanie własne.

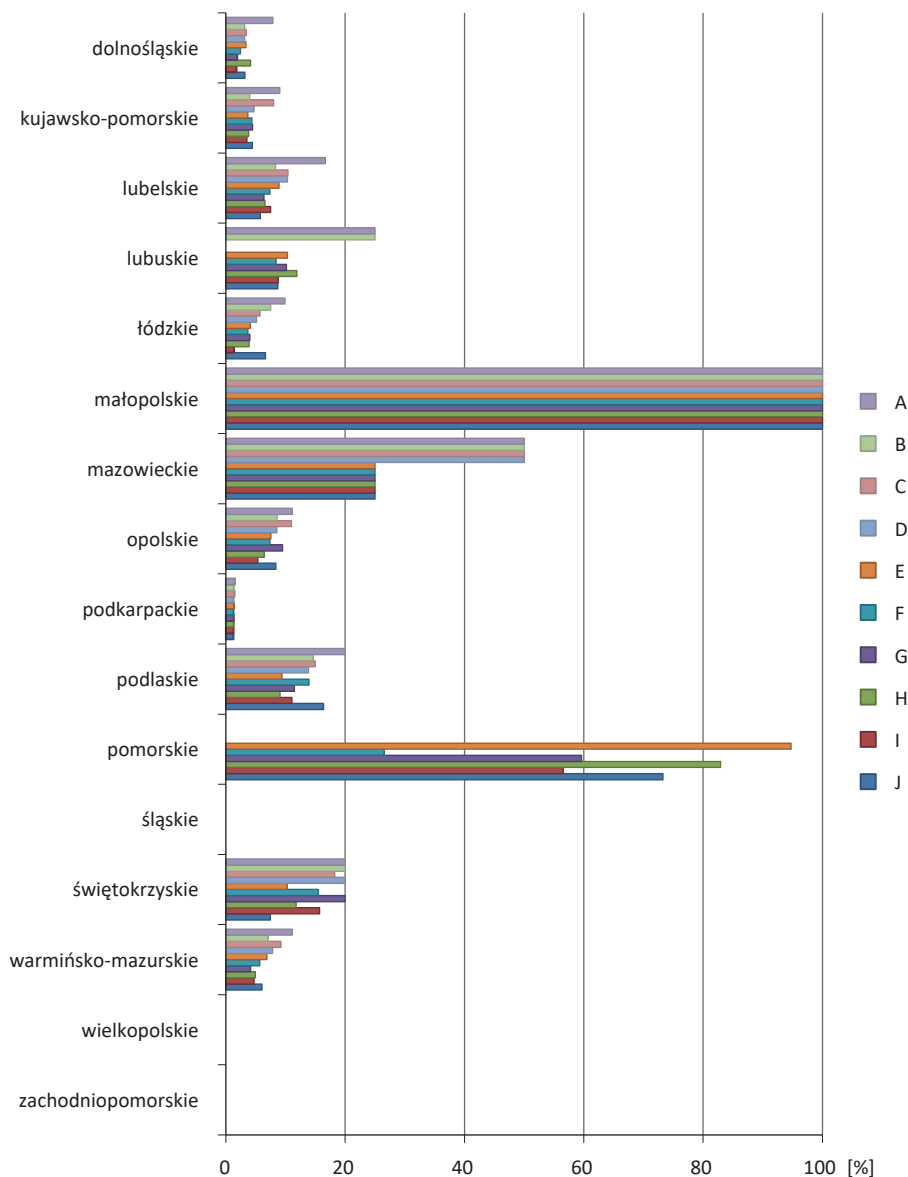
Na ryc. 11 przedstawiono liczbę obszarów specjalnych według strategii rozwoju województw w poszczególnych typach funkcjonalnych. W przypadku województwa podkarpackiego wydzielono ponad 50 obszarów specjalnych w każdym

z typów. Jednakże przeciętne pokrycie obszarów o poszczególnych funkcjach (ryc. 12) znacznie odbiega od wyników zaprezentowanych na ryc. 11. Z analizy wynika, że średni udział obszarów specjalnych w poszczególnych obszarach funkcjonalnych nie przekracza 2%. Z kolei w województwie małopolskim wszystkie obszary funkcjonalne są częścią obszarów specjalnych w 100%, co wynika również z ryc. 10. W przypadku pozostałych województw zaznacza się

Ryc. 11. Liczba obszarów specjalnych według strategii wojewódzkich w poszczególnych typach funkcjonalnych

Źródło: opracowanie własne.

Ryc. 12. Przeciętny udział obszarów specjalnych (wszystkich w województwie) według strategii wojewódzkich w powierzchni typu funkcjonalnego

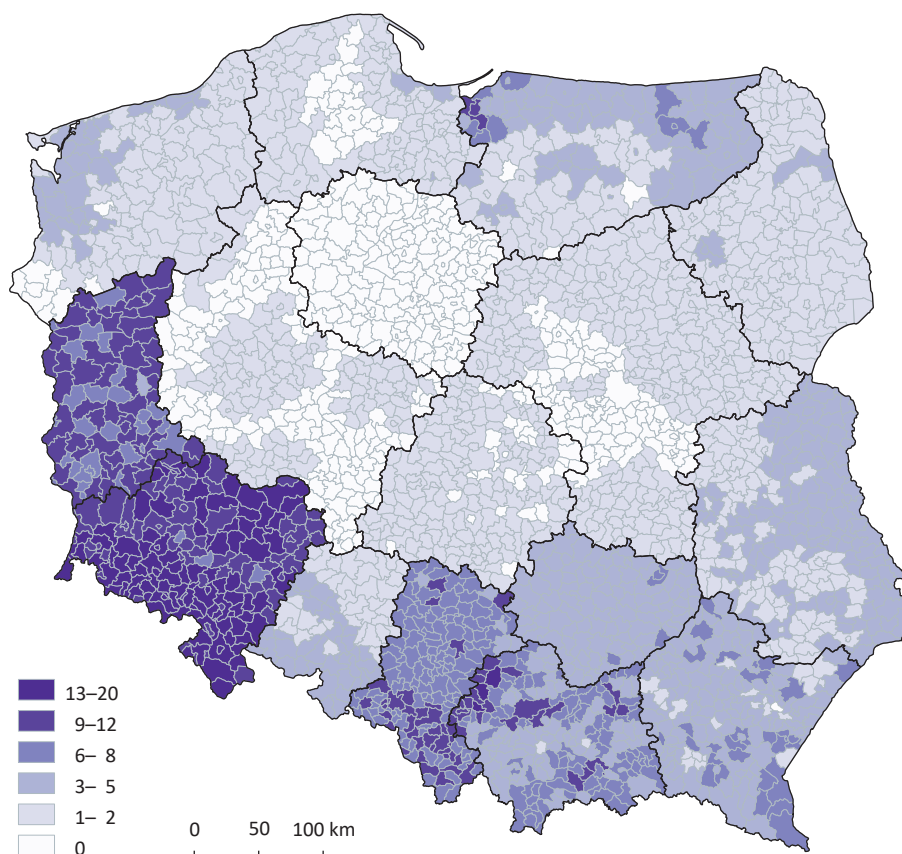
Źródło: opracowanie własne.

nieduże zróżnicowanie pod tym względem. Wyjątkiem jest województwo pomorskie, gdzie największy udział obszarów specjalnych występuje w typie E (miast-
ośrodki wielofunkcyjne) i wynosi on ponad 90%, dość wysoki wynik notuje się
także w typie H (ponad 80%), natomiast nie wyznaczono tego typu obszarów na
terenach o funkcji A, B, C i D, a więc miejskich obszarów wraz z ich strefami
funkcjonalnymi. Z kolei w przypadku województwa mazowieckiego delimitacja

obszarów specjalnych skupiła się głównie na tych obszarach. W tym województwie największą liczbę obszarów specjalnych wyznaczono na terenach o funkcji D, E, F, G, H, I i J, lecz większy udział powierzchni występuje w typach A, B, C i D. W odniesieniu do tych dwóch województw można zatem mówić o pewnej konsekwencji w delimitacji obszarów o istotnych funkcjach dla regionu lub koncentracji działań na obszarach problemowych o określonej funkcji. W przypadku pozostałych regionów, jak się wydaje, działania te w ramach polityki przestrzennej są rozproszone.

Analiza planów zagospodarowania przestrzennego województw

W całym kraju w dokumentach szczebla centralnego łącznie wydzielono 201 indywidualnych kategorii obszarów specjalnych (OF, OSI, OP). Na ryc. 13 przedstawiono analizę według liczby tych kategorii, znajdujących się na terenie danej gminy. Zdecydowana większość samorządów na swym terenie ma 1–5 kategorii

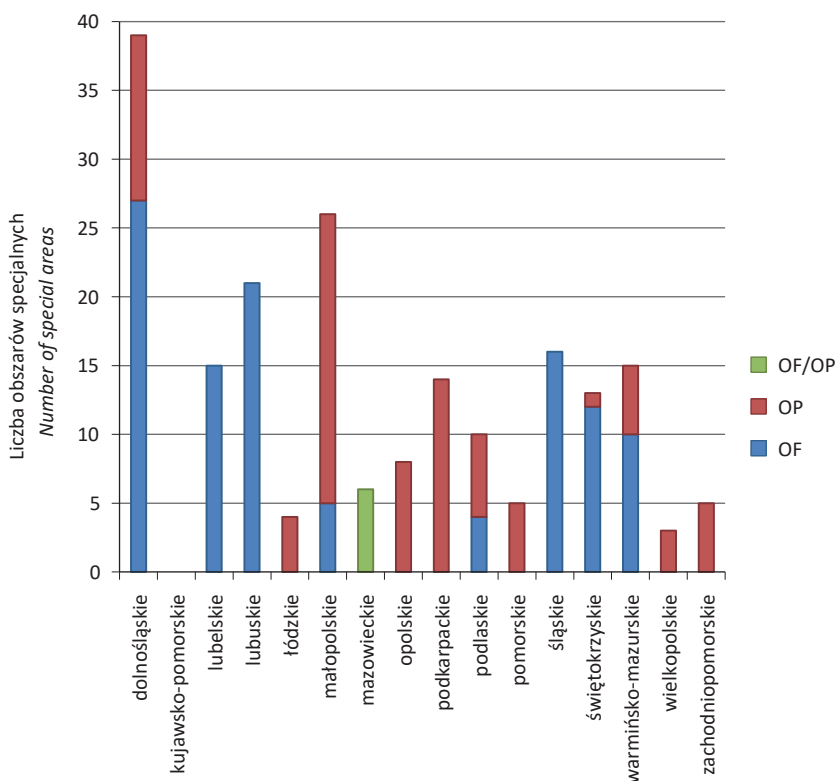

Ryc. 13. Liczba rodzajów obszarów specjalnych wyróżnionych w planach zagospodarowania przestrzennego województw

Źródło: opracowanie własne.

obszarów, a rekordowy wynik wynosi aż 20 (dolnośląskie). Najwięcej wydziełów odnotowano w gminach województw dolnośląskiego, lubuskiego, a także w niektórych gminach śląskiego, małopolskiego i warmińsko-mazurskiego.

W przypadku planów zagospodarowania przestrzennego województw liczba wydziełów w poszczególnych regionach jest bardziej zrównoważona niż w przypadku dokumentów strategicznych (ryc. 14). W pzpw największą liczbę wydziełów zidentyfikowano dla województwa dolnośląskiego (prawie 40). W województwach lubelskim, lubuskim i śląskim zidentyfikowano jedynie obszary funkcjonalne, natomiast w łódzkim, opolskim, podkarpackim, pomorskim, wielkopolskim i zachodniopomorskim – obszary problemowe, których liczba waha się od 3 (wielkopolskie) do 14 (podkarpackie). W województwie mazowieckim wyznaczono obszary o niedoprecyzowanym znaczeniu – OF/OP.

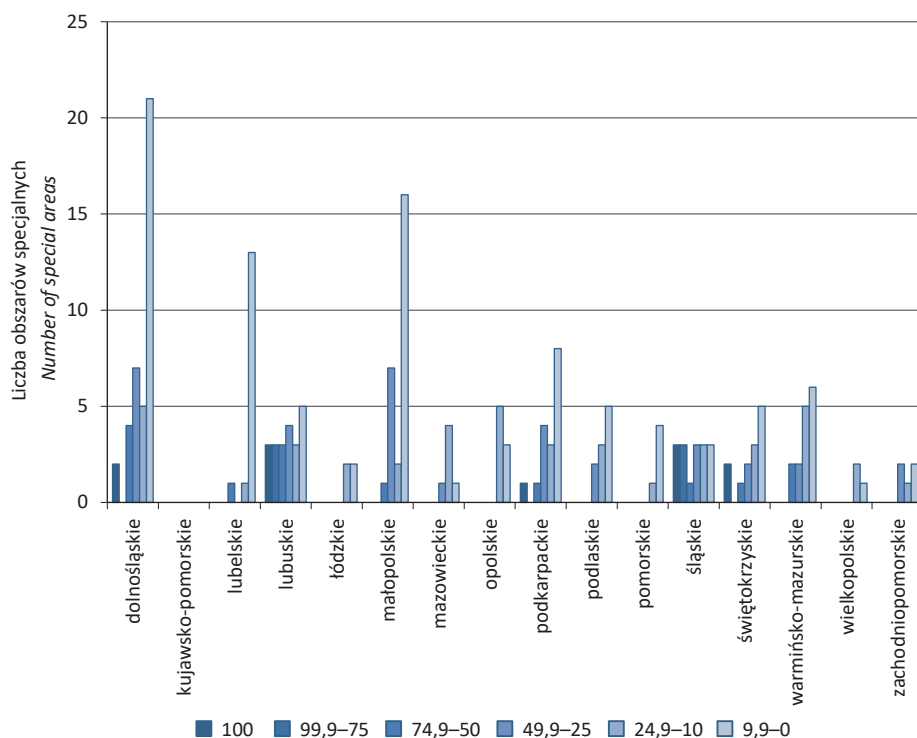

Ryc. 14. Liczba OSI, OP i OF według województw na podstawie planów zagospodarowania przestrzennego województw

Źródło: opracowanie własne.

Udział powierzchni obszarów specjalnych jest zróżnicowany (ryc. 15). W większości województw dominują obszary o małej powierzchni, natomiast tych zajmujących całe lub prawie całe województwo jest stosunkowo niewiele. W przypadku wydziełów pzpw delimitacje przeprowadzone są w bardziej

staranny sposób, co wynika z charakteru i przeznaczenia tych dokumentów. Niemniej jednak należy podkreślić, że różnice pomiędzy województwami są wciąż duże. Zróżnicowanie widoczne jest zarówno w kwestii struktury obszarów specjalnych (liczba OF a liczba OP), liczby obszarów specjalnych (np. województwo dolnośląskie a kujawsko-pomorskie), jak i powierzchni wyznaczonych obszarów (np. niewielka liczba obszarów specjalnych o małych powierzchniach w województwie wielkopolskim i duży udział obszarów pokrywających 100% regionu w lubuskim).

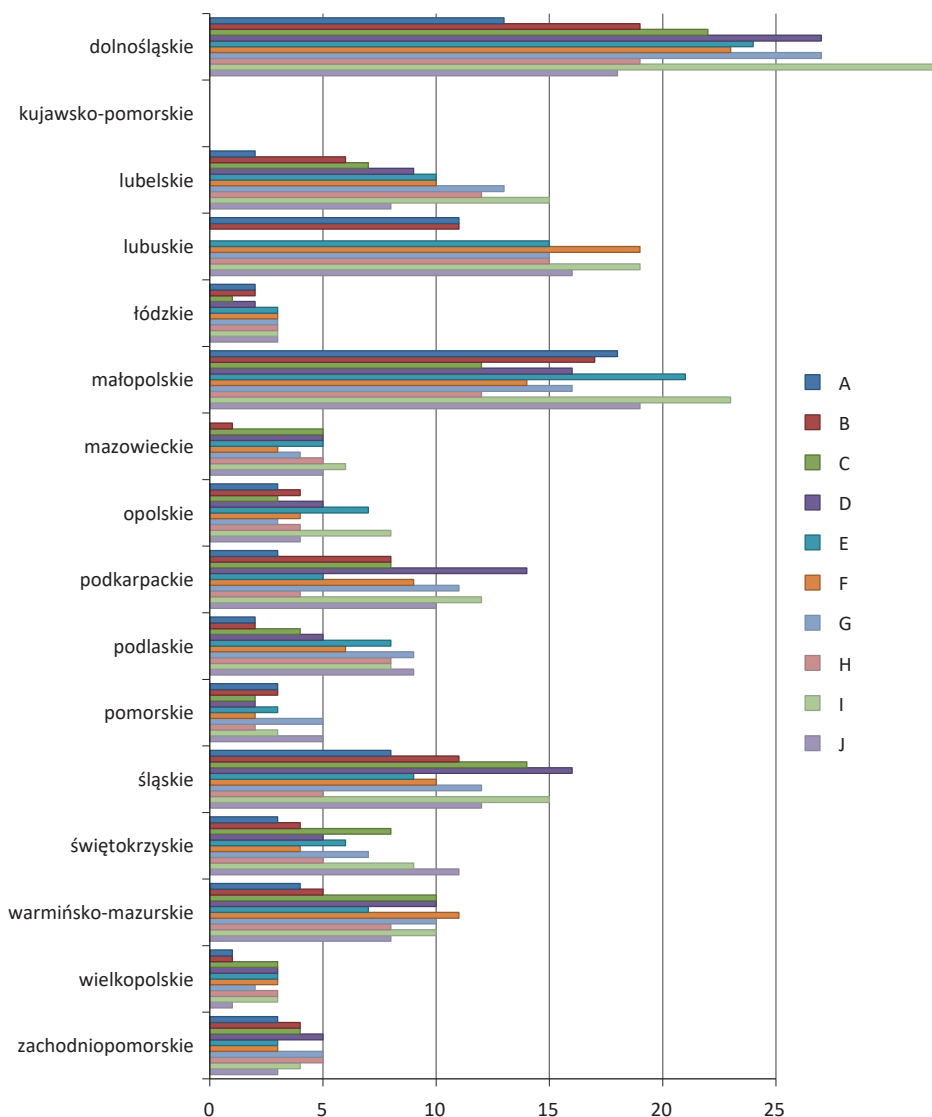

Ryc. 15. Liczba obszarów specjalnych w planach zagospodarowania przestrzennego województw według pokrycia obszaru województwa

Źródło: opracowanie własne.

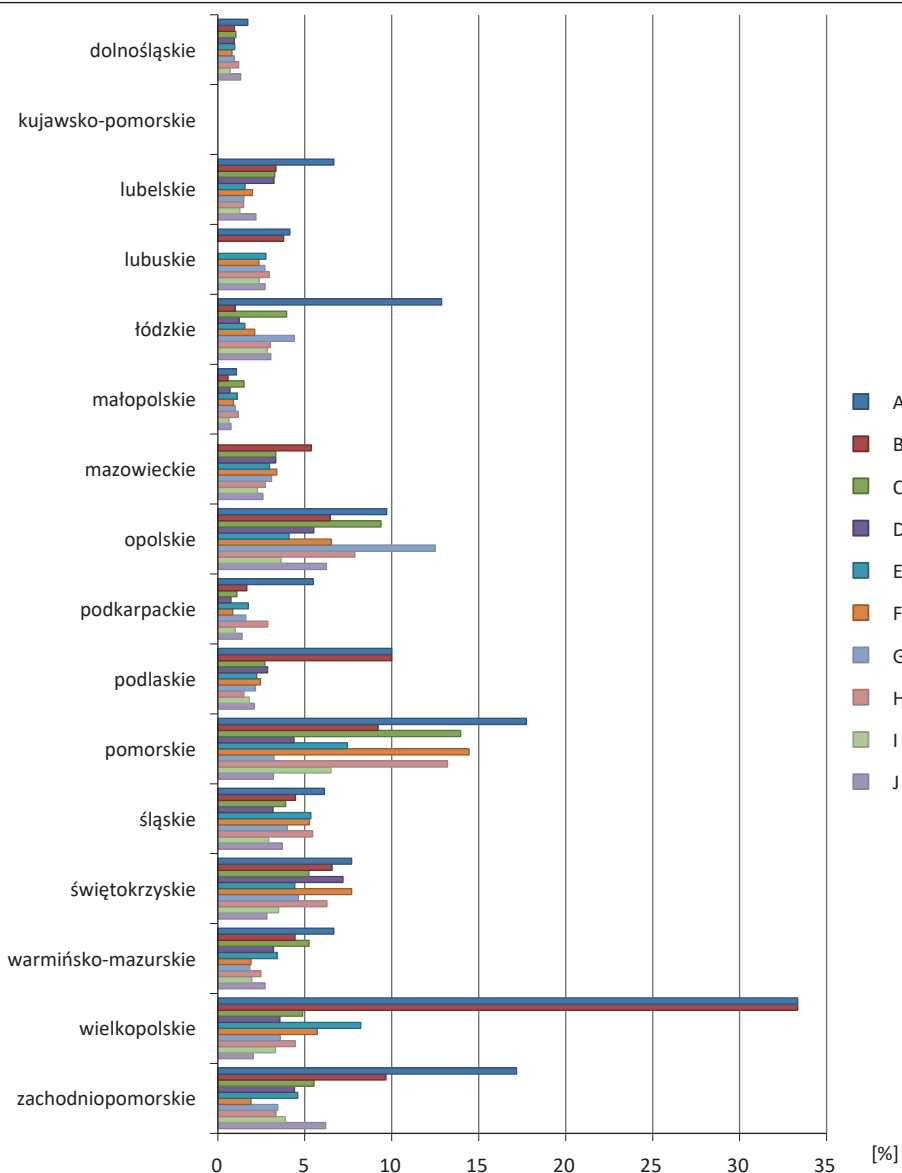
Podział liczby obszarów specjalnych na typy funkcjonalne, przedstawiony na ryc. 16, wykazał znaczne zróżnicowanie liczby wydzieleni na obszarach o różnych funkcjach w poszczególnych województwach. Stosunkowo dużą liczbę obszarów specjalnych niemal we wszystkich województwach wyznaczono na terenach z umiarkowanie rozwiniętą funkcją rolniczą. Dość wyraźnie w województwach podkarpackim i śląskim wyróżnia się funkcja D (strefy zewnętrzne miejskich obszarów funkcjonalnych miast subregionalnych), liczba obszarów specjalnych jest bowiem dużo wyższa w stosunku do pozostałych typów. Stosunkowo niewielką liczbę wydzieleni we wszystkich województwach odnotowano na obszarach

o funkcji A i B (stolice województw wraz z ich zewnętrzną strefą funkcjonalną). Jednakże udział powierzchniowy obszarów specjalnych na tych terenach jest wysoki (ryc. 17). W województwie wielkopolskim jest to około 33% w przypadku obu typów funkcjonalnych. W pozostałych województwach, z wyjątkiem opolskiego, przeciętny udział powierzchni wszystkich obszarów specjalnych według pzpw był najwyższy w typie A i/lub B, lecz nie przekroczył wartości 20%, a w większości wypadków nawet 10%.

Ryc. 16. Liczba obszarów specjalnych według strategii wojewódzkich w poszczególnych typach funkcjonalnych

Źródło: opracowanie własne.

Ryc. 17. Przeciętny udział obszarów specjalnych (wszystkich w województwie) według pzp w powierzchni typu funkcjonalnego

Źródło: opracowanie własne.

Wnioski

Przeprowadzone analizy pozwalają na sformułowanie następujących wniosków:

- 1) Następuje ewolucja terytorializacji polityki rozwoju, rozumianej jako opracowywanie narzędzi tej polityki i podejmowanie działań zlokalizowanych geograficznie, w tym w odniesieniu do obszarów przekraczających ustalone

granice administracyjne jednostek różnego rzędu. Terytorializacja ta w aspekcie kształtowania otoczenia prawno-administracyjnego polega na coraz bardziej powszechnym włączaniu problematyki zróżnicowania przestrzennego i regionalnego do dokumentów strategicznych.

- 2) Wraz z szerszym włączaniem problematyki przestrzennej i regionalnej spada poziom szczegółowości rozumienia kwestii tego typu i pojawia się coraz częściej niekonsekwencja terminologiczna. Ponadto tworzone rozwiązania są coraz mniej zgodne z klasyczną nomenklaturą nauki o regionie, teorii regionalizacji, metodologii klasyfikacji i typologii itd. Odbija się to niekorzystnie na stosowanych w praktyce rozwiązaniach.
- 3) Chociaż głównym formułowanym celem dokumentów jest szeroko rozumiany rozwój oraz zapewnienie aktywizacji gospodarczej i spójności społecznej, to brak jest wskazania nadrzędnych ich zasad, umożliwiających spójność koncepcyjno-teoretyczną i metodyczną dokumentów niższej rangi.
- 4) W szczególności brak jest wskazania na możliwości uspoźnienia metodyki wyznaczania obszarów do prowadzenia specjalnej polityki rozwoju. Istniejące dokumenty nie zwracają także uwagi na potrzeby bardziej dogłębnego odnośnienia się do diagnoz i prognoz w rodzaju raportu o stanie zagospodarowania przestrzennego kraju i województwa.
- 5) Rozwiązania prawne nie uwzględniają zmiany warunków otoczenia, w tym zwłaszcza zmieniającej się sytuacji społeczno-demograficznej i ekonomicznej. Brak wskazania na konieczność sporządzania prognoz różnego typu (szczególnie demograficznych, rynku pracy), co pozwoliłoby na zwiększenie efektywności ekonomicznej i dostosowanie programu funkcjonalnego do zmieniających się warunków społeczno-demograficznych, w tym spodziewanej depopulacji (Krzysztofik, Szmytkie 2018; Śleszyński i in. 2018b).
- 6) Zachodzi obawa nakładania się kompetencji i ustaleń w ustawach różnego typu, zwłaszcza pomiędzy kompetencjami obszaru funkcjonalnego oraz obszaru problemowego/strategicznego interwencji.
- 7) W szczególności istnieje problem związany z wyznaczaniem miejskich obszarów funkcjonalnych, które dublują delimitacje Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych, powiatów metropolitalnych oraz aglomeracji wodno-ściekowych. Istnieje pilna potrzeba harmonizacji tych bytów delimitacyjnych.
- 8) Na szczeblu lokalnym istnieje też wyraźna niespójność z jednej strony między gminnym programem rewitalizacji a studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, a z drugiej – planem rewitalizacji oraz miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego. Skala obszarowa tych dokumentów jest dość podobna: według raportów Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN zaledwie nieco ponad 30% powierzchni kraju jest pokryte planami miejscowymi (Śleszyński i in. 2018b), a według szacunków Instytutu Rozwoju Miast około 20% powierzchni miast jest zdegradowane i nadaje się do objęcia działaniami rewitalizacyjnymi (Jarczewski 2009). Zatem obawa ta dotyczy wzajemnych kolizji dokumentów, jak też czasochłonnego uzgadniania oraz wprowadzania zmian, ponoszonych kosztów tych zmian i uzgodnień itd.

- 9) Podobne zastrzeżenia można identyfikować w odniesieniu do ustawy krajobrazowej i delimitacji oraz typologii krajobrazów w ramach audytu krajobrazowego, zązębiających się z obszarami funkcjonalnymi lub obszarami problemowymi wyznaczanymi w planach zagospodarowania przestrzennego województw.
- 10) Wyznaczone obszary specjalne, zwłaszcza w dokumentach wojewódzkich, obejmują swym zasięgiem obszary o poszczególnych typach funkcjonalnych w diametralnie zróżnicowanym zakresie, co świadczy o przeregulowanym planowaniu strategicznym na szczeblu wojewódzkim, czego efektem może być nierównomierny rozwój obszarów o różnych funkcjach w poszczególnych regionach.

Stwierdzana bardzo duża heterogeniczność i brak harmonizacji obszarów różnego typu w dokumentach szczebla centralnego, a zwłaszcza regionalnego, wynika z chaosu pojęciowego, w tym dość szybkiego zastąpienia tradycyjnego rozróżniania obszarów aktywizacji społeczno-gospodarczej i obszarów problemowych wieloma różnymi typami obszarów o słabo zdefiniowanych założeniach. Proces ten rozpoczął się po wejściu Polski do Unii Europejskiej i częściowo wynikał z inicjatyw dostosowania polskiej polityki regionalnej do standardów europejskich, a częściowo z presji powodowanej koniecznością wydatkowania środków pomocowych. Nałożyły się na to także niestety ambicje różnych instytucji publicznych, a niekiedy nawet grup eksperckich, przygotowujących opracowania, przy słabej współpracy poszczególnych środowisk oraz niestabilnym otoczeniu polityczno-instytucjonalnym. Wyraźnym problemem jest też ewidentna słabość zaplecza eksperckiego niektórych opracowań, tworzonych niewątpliwie z dużym zaangażowaniem, ale na podstawie słabej wiedzy z zakresu procesów rozwoju społeczno-gospodarczego, uwarunkowań przyrodniczych oraz znajomości metodyki statystyczno-kartograficznej. Poważnym utrudnieniem podczas klasyfikacji i delimitacji były wyraźne braki wynikające z dostępności danych źródłowych, w tym zwłaszcza statystyki publicznej, niedostarczającej podstawowych danych pomocnych w tego rodzaju pracach (zatrudnienie w małych jednostkach, dojazdy do pracy i in.).

W rezultacie aktualnie istnieje bardzo wiele koncepcji klasyfikacyjno-delimitacyjnych, mających moc obowiązującego prawa, ale niespójnych ze sobą, a czasem wręcz słabych pod względem merytorycznym. Nie należy się zatem dziwić wyrażanej dość często krytyce, płynącej zarówno ze środowisk naukowo-eksperckich, jak i ze strony praktyków, w tym z samorządów, związanej z wdrażaniem uchwalanych narzędzi polityki regionalnej i przestrzennej. Nie ma dobrego i szybkiego wyjścia z tej sytuacji, a popełnione błędy będą skutkować pogłębianiem negatywnych procesów, w tym zwłaszcza chaosu przestrzennego, a w konsekwencji rozprasaniem, a nawet marnotrawieniem środków. Trudno będzie też prowadzić aktywną politykę regionalną ze szczebla centralnego w sytuacji braku harmonizacji stosowanych rozwiązań.

Istnieje więc poważne ryzyko rozpraszania środków i nieefektywności identyfikowanych i delimitowanych systemów społeczno-gospodarczych. Dlatego też potrzebne jest uspoźnienie dokumentów prawnych i strategicznych pod względem

celowości i możliwości wyznaczania obszarów specjalnych (funkcjonalnych, problemowych, strategicznej interwencji). W szczególności wskazane jest uporządkowanie klasyfikacyjno-typologiczne OSI w istniejących dokumentach, aby w możliwie małym stopniu zachodziły one na siebie. Pożądane jest zwłaszcza uproszczenie liczby dopuszczalnych klas (typów), żeby unikać multiplikowania tych samych obszarów pod względem przynależności do wielu różnych zbiorów.

Literatura

- Bański J., 1999a, *Obszary problemowe w rolnictwie Polski* (Prace Geograficzne, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, nr 172), Wrocław: Continuo.
- Bański J., 1999b, „Teoria i kierunki badań obszarów problemowych w Polsce”, *Przegląd Geograficzny*, t. 71, nr 4, s. 401–416.
- Bański J., 2002, „Typy ludnościowych obszarów problemowych”, w: J. Bański, E. Rydz (red.), *Problemy społeczne wsi* (Studia Obszarów Wiejskich, t. 2, s. 41–52), Warszawa: Polskie Towarzystwo Geograficzne – Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN.
- Bański J., 2004, „Obszary problemowe w Polsce”, w: T. Markowski (red.), *Przestrzeń w zarządzaniu rozwojem regionalnym i lokalnym* (Biuletyn KPZK PAN, z. 211, s. 9–32), Warszawa: KPZK PAN.
- Churski P., 2011, „Obszary wzrostu i obszary stagnacji gospodarczej w Polsce – kontekst teoretyczny”, w: P. Churski (red.), *Zróżnicowania regionalne w Polsce* (Biuletyn KPZK PAN, z. 248, s. 9–43), Warszawa: KPZK PAN.
- Ciok S., 1991, *Sudety. Obszar problemowy* (Acta Universitatis Wratislaviensis. Studia Geograficzne), Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Dziewoński K., Kielczewska-Zaleska M., Kosiński L., Kostrowicki J., Leszczycki S. (red.), 1957, *Studia geograficzne nad aktywizacją małych miast* (Prace Geograficzne, Instytut Geografii PAN, t. 9), Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Dziewoński K., Malisz B., 1978, *Przekształcenia przestrzenno-gospodarczej struktury kraju* (Studia KPZK PAN, t. 36), Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Fedorov G.M., Mikhaylov A.S., 2018, „Regional divergence dynamics in the Baltic region: Towards polarisation or equalization?”, *Geographia Polonica*, t. 91, nr 4, s. 399–411, doi: <https://doi.org/10.7163/GPol.0127>.
- Gasidło K., 2011, „Przestrzenne instrumenty aktywizacji gospodarczej w planowaniu regionalnym. Przykład województwa śląskiego”, *Architektura. Czasopismo Techniczne*, t. 108, nr 1(10)-A, s. 23–29.
- Gorzela G., 2008, „Fakty i mity rozwoju regionalnego”, *Zarządzanie Publiczne*, nr 6(4), s. 73–89.
- Hoover E.M., 1948, *The Location of Economic Activity*, New York: McGraw-Hill.
- IBS, 2009, *Identyfikacja i delimitacja obszarów problemowych i strategicznej interwencji w Polsce – wnioski z analiz*, 2009, Warszawa: Instytut Badań Strukturalnych dla Ministerstwa Rozwoju Regionalnego.
- Jarczewski W., 2009, „Skala degradacji miast w Polsce”, w: W. Jarczewski (red.), *Przestrzenne aspekty rewitalizacji – śródmieścia, blokowiska, tereny poprzemysłowe, pokolejowe i powojkowe* (s. 15–24), Kraków: Instytut Rozwoju Miast.
- Jewtuchowicz A., 2016, „Terytorium i terytorializacja w europejskiej polityce rozwoju regionalnego”, *Studia Prawno-Ekonomiczne*, nr 98, s. 221–235.

- Kolosov V., Więckowski M., 2018, „Border changes in Central and Eastern Europe: An introduction”, *Geographia Polonica*, t. 91, nr 1, s. 5–16.
- Krzysztofik R., Szymtkie R., 2018, „Procesy depopulacji w Polsce w świetle zmian bazy ekonomicznej miast”, *Przegląd Geograficzny*, t. 90, nr 2, s. 309–329.
- Kubiak Ł., 2018, „Proces formowania się bydgosko-toruńskiego ZIT”, *Czasopismo Geograficzne*, t. 89, nr 1–2, s. 71–92.
- Kukliński A. (red.), 1983, *Diagnoza stanu gospodarki przestrzennej Polski. Wstępne wyniki badań (Biuletyn KPZK PAN, z. 123)*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Marks-Bielska R., Lizińska W., Babuchowska K., Wojarska M., 2017, *Raport z wykonania projektu badawczego „Sprawność instytucjonalna vs. lokalny rozwój gospodarczy – czynniki kształtujące i interakcje”*, Olsztyn: Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie.
- Rosner A. (red.), 2002, *Wiejskie obszary kumulacji barier rozwojowych*, Warszawa: Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN.
- Rosner A., Stanny M., 2016, *Monitoring rozwoju obszarów wiejskich. Etap II*, Warszawa: Fundacja Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN.
- Rykiel Z., 1991, *Rozwój regionów stykowych w teorii i badaniach empirycznych*, Warszawa: Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN – Zakład im. Ossolińskich.
- Spasowska-Czarny H., 2017, „Efektywność administracji publicznej w kontekście sprawności instytucjonalnej państwa”, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin – Polonia*, t. 64, nr 2, s. 179–187.
- Szlachta J., 1984, „Wschodnie tereny przygraniczne jako obszar problemowy”, *Gospodarka Planowa*, nr 12, s. 552–559.
- Szlachta J., 2018, „Terytorializacja jako wyzwanie polityki rozwoju”, w: A. Klasik, F. Kuźnik (red.), *Rozwój regionalny i lokalny. Teorie i zastosowania (Studia KPZK PAN, t. 184, s. 10–19)*, Warszawa: KPZK PAN.
- Śleszyński P., 2010, „Struktura przestrzeni i delimitacja obszarów społecznych w Warszawie. Dane NSP 2002”, *Polityka Społeczna*, t. 37, nr 1, s. 14–18.
- Śleszyński P., 2013, „Delimitacja Miejskich Obszarów Funkcjonalnych stolic województw”, *Przegląd Geograficzny*, t. 85, nr 2, s. 173–197.
- Śleszyński P., 2017, „Wyznaczenie i typologia miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze”, *Przegląd Geograficzny*, t. 89, nr 4, s. 565–593.
- Śleszyński P., Bański J., Degórski M., Komornicki T., 2017a, *Delimitacja obszarów strategicznej interwencji państwa: obszarów wzrostu i obszarów problemowych*, Warszawa: Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN.
- Śleszyński P., Bański J., Degórski M., Komornicki T., 2017b, „Delimitation of problem areas in Poland”, *Geographia Polonica*, t. 90, nr 2, s. 131–138.
- Śleszyński P., Deręgowska A., Kubiak Ł., Sudra P., Zielińska B., 2018b, *Analiza stanu i uwarunkowań prac planistycznych w gminach w 2017 roku*, Warszawa: Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN na zlecenie Ministerstwa Inwestycji i Rozwoju.
- Śleszyński P., Komornicki T., 2016, „Klasyfikacja funkcjonalna gmin Polski na potrzeby monitoringu planowania przestrzennego”, *Przegląd Geograficzny*, t. 88, nr 4, s. 469–488.

- Śleszyński P., Wiśniewski R., Szejgiec-Kolenda B., 2018a, „Demographic processes in Poland in the years 1946–2016 and their consequences for local development: Current state and research perspectives”, *Geographia Polonica*, t. 91, nr 3, s. 317–334.
- Węclawowicz G., Bański J., Degórski M., Komornicki T., Korcelli P., Śleszyński P., 2006, *Przestrzenne zagospodarowanie Polski na początku XXI wieku*, Monografie, 6, Warszawa: IGiPZ PAN.
- Wójcik M., 2011, „Wiejski obszar peryferyjny w koncepcjach geograficznych”, *Studia Obszarów Wiejskich*, t. 26, s. 19–34.
- Zagożdżon A., 1988, „Kilka uwag o obszarach problemowych”, w: B. Jałowiecki, A. Kukliński (red.), *Gospodarka przestrzenna, region, lokalność (Biuletyn KPZK PAN, z. 138, s. 137–147)*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Zaniewska H., Thiel M., Urbańska W., Berek R., 2010, *Mieszaniowe obszary problemowe w miastach i na terenach popegeerowskich. Raport z badań*, Kraków: Instytut Rozwoju Miast.

Dokumenty prawne

A. Dokumenty krajowe i ponadregionalne (alfabetycznie)

- Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju – Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności*, 2013, Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji, Załącznik do uchwały nr 16 Rady Ministrów z dnia 5 lutego 2013 w sprawie przyjęcia Długookresowej Strategii Rozwoju Kraju. Polska 2030. Trzecia Fala Nowoczesności, Monitor Polski 2013, poz. 121.
- Identyfikacja i delimitacja obszarów problemowych i strategicznej interwencji w Polsce – Wnioski z analiz*, 2009, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Instytut Badań Strukturalnych.
- Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030*, 2011, Załącznik do Uchwały nr 239 Rady Ministrów z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie przyjęcia Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030, Monitor Polski, poz. 252.
- Krajowa Polityka Miejska 2023*, 2015, Ministerstwo Rozwoju, Uchwała nr 198 Rady Ministrów z dnia 20 października 2015 r. w sprawie przyjęcia Krajowej Polityki Miejskiej, Monitor Polski, poz. 1235.
- Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010–2020: Regiony – miasta – obszary wiejskie*, 2010, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Uchwała Rady Ministrów z dnia 13 lipca 2010 r., Monitor Polski 2011, nr 36, poz. 423.
- Kryteria delimitacji Miejskich Obszarów Funkcjonalnych stolic województw*, 2012, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa, luty 2013 r.
- Plan działań służących realizacji Strategii Rozwoju Kraju 2020*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, 10 października 2013 r.
- Programowanie perspektywy finansowej 2014–2020 – Umowa Partnerstwa*, Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, 23 maja 2014 r. z późn. zm.
- Strategia Rozwoju Polski Zachodniej do roku 2020*, 2014, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Załącznik do Uchwały nr 60 Rady Ministrów z dnia 12 czerwca 2014 r., Monitor Polski 2014, poz. 452.
- Strategia Rozwoju Kapitału Ludzkiego 2020*, 2013, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej Uchwała nr 104 Rady Ministrów z dnia 18 czerwca 2013 r. w sprawie przyjęcia Strategii Rozwoju Kapitału Ludzkiego 2020, Monitor Polski 2013, poz. 640.

- Strategia Rozwoju Kraju 2020. Aktywne społeczeństwo, konkurencyjna gospodarka, sprawne państwo*, 2012, Załącznik do Uchwały nr 157 Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r. (poz. 882) w sprawie przyjęcia Strategii Rozwoju Kraju 2020, Dz.U. z 2009 Nr 84, poz. 712.
- Strategia Rozwoju Polski Centralnej do roku 2020 z perspektywą 2030*, 2015, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Załącznik do Uchwały nr 107 Rady Ministrów z dnia 19 sierpnia 2015 r., Monitor Polski 2015, poz. 736.
- Strategia Rozwoju Polski Południowej do roku 2020*, 2014, Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, Załącznik do Uchwały nr 3 Rady Ministrów z dnia 8 stycznia 2014 r., Monitor Polski 2014, poz. 152.
- Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020*, 2013, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Załącznik do Uchwały nr 121 Rady Ministrów z dnia 11 lipca 2013 r., Monitor Polski 2013, poz. 641.
- Strategia Rozwoju Transportu do 2020 roku (z perspektywą do 2030 roku)*, 2013, Ministerstwo Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej, Uchwała nr 6 Rady Ministrów z dnia 22 stycznia 2013 r., w sprawie Strategii Rozwoju Transportu do 2020 r. (z perspektywą do 2030 r.), Monitor Polski 2013, poz. 75.
- Strategia Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa na lata 2012–2020*, 2012, Uchwała nr 163 Rady Ministrów z dnia 9 listopada 2012r., Monitor Polski 2012, poz. 839.
- Założenia systemu zarządzania rozwojem Polski*, 2009, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego we współpracy z Kancelarią Prezesa Rady Ministrów i Zespołem Doradców Strategicznych Prezesa Rady Ministrów, opracowanie z dnia 27 kwietnia 2009 r.

B. Strategie rozwoju województw (alfabetycznie)

- Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2020*, 2013, Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego, Uchwała nr VIII/109/11 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 24 marca 2011 r.
- Strategia rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do roku 2020 – Plan modernizacji 2020+*, 2013, Zarząd Województwa Kujawsko-Pomorskiego, Załącznik do Uchwały nr XLI/693/13 Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 21 października 2013 r.
- Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014–2020 (z perspektywą do 2030 r.)*, 2013, Urząd Marszałkowski Województwa Lubelskiego, Uchwała nr XXXIV/55912013 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 24 czerwca 2013 r.
- Strategia Rozwoju Województwa Lubuskiego 2020*, 2012, Zarząd Województwa Lubuskiego, Uchwała nr XXXII/319/12 Sejmiku Województwa Lubuskiego z dnia 19 listopada 2012 r.
- Strategia Rozwoju Województwa Łódzkiego 2020*, 2013, Urząd Marszałkowski Województwa Łódzkiego, Uchwała nr XXXIII/644/13 Sejmiku Województwa Łódzkiego z dnia 26 lutego 2013 r.
- Strategia Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2011–2020*, 2011, Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego, Załącznik nr 1 do Uchwały nr XII/183/11 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 26 września 2011 r.

- Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do roku 2020. Innowacyjne Mazowsze*, 2006, Urząd Marszałkowski Województwa Mazowieckiego, Uchwała nr 78/06 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 29 maja 2006 r.
- Strategia Rozwoju Województwa Opolskiego do 2020 r.*, 2012, Urząd Marszałkowski Województwa Opolskiego, Załącznik do Uchwały nr XXV/325/2012 Sejmiku Województwa Opolskiego z dnia 28 grudnia 2012 r.
- Strategia Rozwoju Województwa – Podkarpackie 2020*, 2013, Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego, Załącznik nr 1 do Uchwały nr XXXVII/697/13 Sejmiku Województwa Podkarpackiego w Rzeszowie z dnia 26 sierpnia 2013 r.
- Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego do roku 2020*, 2013, Urząd Marszałkowski Województwa Podlaskiego, Załącznik nr 1 do Uchwały nr 150/2157/2013 Zarządu Województwa Podlaskiego z dnia 19 marca 2013 r.
- Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2020*, 2012, Urząd Marszałkowski Województwa Pomorskiego, Załącznik nr 1 do Uchwały nr 458/XXII/12 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 24 września 2012 r.
- Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2020”*, 2013, Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego, Uchwała nr IV/38/2/2013 Sejmiku Województwa Śląskiego z dnia 1 lipca 2013 r.
- Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do roku 2020*, 2006, Urząd Marszałkowski Województwa Świętokrzyskiego, Uchwała nr XLII/508/06 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego z dnia 26 października 2006 r.
- Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego województwa warmińsko-mazurskiego do roku 2025*, 2013, Urząd Marszałkowski Województwa Warmińsko-Mazurskiego, Uchwała nr XXVIII/553/13 Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego z dnia 25 czerwca 2013 r.
- Wielkopolska 2020. Zaktualizowana Strategia Rozwoju Województwa Wielkopolskiego do 2020 r.*, 2012, Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego, Załącznik do Uchwały nr XXIX/559/12 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 17 grudnia 2012 r.
- Strategia Rozwoju Województwa Zachodniopomorskiego*, 2010, Urząd Marszałkowski Województwa Zachodniopomorskiego, Uchwała nr XLII/482/10 Sejmiku Województwa Zachodniopomorskiego z dnia 22 czerwca 2010 r.

C. Plany zagospodarowania przestrzennego województw (alfabetycznie)

- Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Dolnośląskiego, Perspektywa 2020*, 2014, Uchwała nr XLVIII/1622/2014 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 27 marca 2014 r.
- Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Kujawsko-Pomorskiego*, 2003, Uchwała nr XI/135/03 Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 26 czerwca 2003 r.
- Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego*, 2015, Uchwała nr XI/162/2015 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 30 października 2015 r.
- Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubuskiego*, 2002, Uchwała nr XXXVII/272/2002 Sejmiku Województwa Lubuskiego z dnia 2 października 2002 r.
- Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Łódzkiego*, 2010, Uchwała nr LX/1648/10 Sejmiku Województwa Łódzkiego z dnia 21 września 2010 r.

- Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego*, 2003, Uchwała nr XV/174/03 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 22 grudnia 2003 r.
- Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego*, 2004, Uchwała nr 65/2004 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 7 czerwca 2004 r.
- Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Opolskiego*, 2010, Uchwała nr XLVIII/505/2010 Sejmiku Województwa Opolskiego z dnia 28 września 2010 r.
- Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego*, 2017, Uchwała nr 290/5800/17 Sejmiku Województwa Podkarpackiego z dnia 4 kwietnia 2017 r.
- Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podlaskiego*, 2013, Uchwała nr IX/80/03 Sejmiku Województwa Podlaskiego z dnia 27 czerwca 2003 r.
- Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Pomorskiego*, 2017, Uchwała nr 318/XXXX/16 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 29 grudnia 2016 r.
- Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Śląskiego 2020+*, 2016, Uchwała nr V/26/2/2016 Sejmiku Województwa Śląskiego z dnia 29 sierpnia 2016 r.
- Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Świętokrzyskiego*, 2014, Uchwała nr XLVII/833/14 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego z dnia 22 września 2014 r.
- Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Warmińsko-Mazurskiego*, 2015, Uchwała nr VII/164/15 Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego z dnia 27 maja 2015 r.
- Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Wielkopolskiego*, 2010, Załącznik nr 1 do Uchwały nr XLVI/690/10 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z 26 kwietnia 2010 r.
- Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Zachodniopomorskiego*, 2010, Uchwała nr XLV/530/10 Sejmiku Województwa Zachodniopomorskiego z dnia 19 października 2010 r.